

muodon (eikä vokaalivartalon) loppuään-
teistään perustuvaa jakoa. Varsinkin verbi-
tyyppien jaossa on haittana, ettei se luokit-
tele verbejä vartalon loppuvokaalin mu-
kaan: kantasanan vartalovokaali toimii kui-
tenkin useissa johdostyypeissä distinktiiv-
isenä muuttujana.

Johto-opin kuvauksen vakiohaasteita
ovat produktiivisuuden ja leksikaalistumi-
sen käsitteet. Produktiivisuutta kuvataan
kirjassa asteikolla »(hyvin) produktiivi —
jonkin verran/lievästi/ei kovin produktiivi
— epäproduktiivi». Produktiivisuuden ja
frekvenssin vastaamattomuus tuodaan ai-
heellisesti esiin, mutta produktiivisuusastei-
den määrittämisperusteet jäävät paljolti va-
laisematta.

Johdostyypeittäisiä leksikaalistumia
esitetään tekstissä pitkin matkaa. Leksikaa-
listumisen käsittelyssä ei kuitenkaan tehdä

eroa sen välillä, onko jonkin sanan leksikaa-
listuneisuus historiallisen kehityksen tulos-
ta vai onko sana saanut johdostyyppinsä
jäsenten enemmistöstä poikkeavan tai muu-
ten erikoistuneen merkityksensä jo suoraan
syntyessään (esim. s. 27 *taulukko, haulik-
ko, otsikko*).

»Miten sanoja johdetaan» on luotetta-
va apuväline kieltämme oppivalle, mutta
siitä hyötyy myös opettaja tai muu suomen
johto-opista tietoa tarvitseva. Kirja sisältää
valtavan määrän asiaa tiiviissä ja johdon-
mukaisesti jäsennellyssä muodossa. Siinä
on myös runsaasti harjoituksia ratkaisui-
neen sekä käsitesanasto ja kirjallisuusluet-
telo. ■

VESA KOIVISTO

Sähköposti: vesa.koivisto@domlang.fi

KAKSI KOKOOMATEOSTA LAPSENKIELEN ESI- JA VARHAISMORFOLOGIASTA

Studies in pre- and protomorphology. Edited by Wolfgang U. Dressler with the production as-
sistance of Ralf Vollmann. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-his-
torische Klasse, Sitzungsberichte, 644. Band. Veröffentlichungen der Kommission für Linguis-
tik und Kommunikationsforschung 26. Verlag der Österreichischen Akademie der Wissen-
schaften, Wien 1997. 180 s. ISBN 3-7001-2654-9.

Pre- and protomorphology in language acquisition. Toim. Katarzyna Dziubalska-Kolaczyk. Pa-
pers and studies in contrastive linguistics 33. Adam Mickiewicz University, Poznań 1997. 171
s. ISBN 83-86969-20-2.

WOLFGANG DRESSLERIN koordinoi-
man lapsenkielen esi- ja varhais-
morfologian kansainvälisen tutkimushank-
keen lähtökohtana on keskittyä lapsenkie-
len aivan varhaisimpiin vaiheisiin ja laajen-
taa kansainvälisen lapsenkielen tutkimuk-
sen näkökulmaa muihinkin kieliin kuin

englantiin; kumpikin tavoite poikkeaa tut-
kimuksen tähänastisesta valtavirrasta.
Dresslerin toimittama teos »Studies in pre-
and protomorphology» sisältää projektin
käynnistysvaiheessa vuonna 1995 pidetty-
jen esitelmien viimeisteltyjä versioita. Teos
keskittyy kolmeen teemaan: kieliopin ul-

koisiin morfologisiin operaatioihin, joita pidetään etenkin esimorfologiselle vaiheelle tyypillisinä, verbintaivutuksen alkuvaiheisiin ja varhaiseen sananmuodostukseen, etenkin deminutiiveihin.

Kirjan johdannossa Dressler selvittää luonnollisen morfologian ja konstruktivistisen lapsenkielen tutkimuksen integroimista sekä eräitä keskeisiä käsitteitä.

Ensimmäisessä artikkelissa RENATE ZANGL tarkastelee aluksi Annemarie Karpfin mallia systeemien itseorganisoituvuudesta: aivot kehittyvät perimän ja ympäristön vuorovaikutuksessa, ja lapsi valikoi kuulemastaan puheesta salienssin, frekvenssin ja toistuvuuden perusteella tiettyjä säännöllisiä morfosyntaktisia rakenteita; tämä kehitys tahdotaan selittää biologiseen perustaansa asti viittaamalla siihen, että kyseessä on hermosolujen välisten yhteyksien vakiintuminen. Tarkastelu etenee lapsenkielen alkuvaiheen analysoimattomista kokonaisuuksista välivaiheen uudelleenorganisoidumien kautta lapsen kielenkehityksen finaaliin, jossa on edetty alkuvaiheen yksinkertaisesta ja homogeenisestä järjestelmästä modulaariseen. Universaalikieliopin pyrkii kaatamaan päättely, että koska moduulit kehittyvät vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa, ne eivät voi olla synnynäisiä. Artikkelinsa empiirisessä osassa Zangl analysoi kolmen itävaltalaispojan esi- ja varhaismorfologiaa.

RALF VOLLMANN käsittelee artikkelissaan poikansa viivästynyttä ja äänteellisesti ongelmallista kielen kehitystä. Tarkkojen foneettisten mittausten lisäksi Vollmann tarkastelee poikansa deiktisiä holofraaseja, jotka hallitsivat tämän esimorfologista vaihetta. Foneettisen analyysin tarkoituksena on osoittaa, että poika todella yritti puhua, vaikka hänen puhettaan pystyivät ymmärtämään vain hänen vanhempansa; ensikielen opettelu alkanee siis aiemmin kuin yleensä on totuttu huomaamaan. Vaikka

pojan tuotokset kuulostivat epäonnistuneilta, ne olivat foneettisten mittausten perusteella sittenkin systemaattisia. Holofraasit olivat useimmiten tyyppiä *daisda-CVCV*, jossa *daisda* (tässä standardoidussa asussa) tulkitaan deiktiseksi prefiksiksi; substantiivien asu muuntui kanoniseen kaksitavuiseen hahmoon CVCV, jossa konsonanttina on useimmiten soinniton dentaaliklusiili.

Kolmannessa artikkelissa MARIA VOEYKOVA tarkastelee 1;4–2;0:n ikäisen venäläispojan kieliopin ulkoisia morfologisia operaatioita: takaperoismuodosteita, lyhentyviä, pinta-analogioita, riimittelyä, kontaminaatioita ja erityisesti reduplikaatioita. Varhaiset reduplikaatiot olivat kokonaisten sanojen ja tavujen toistoja, onomatopoeettisia muodosteita sekä sellaisia hoivakielisiä verbejä kuin *bobo* 'sattuu'. Kaikkia näitä lapsi ensin kuuli ja vasta sitten käytti itse. Myöhemmin lapsi tuotti omia reduplikaatiomuodosteita assimilaation ja lyhentämisen tietä (esim. *titi* < *kotjata*). Voeykovan mukaan reduplikaatiot ovat varhaisen morfologian kannalta tärkeitä, sillä ne antavat tuntuman siihen, että sananmuodot jakaantuvat osiin. Tämä ensimmäinen sanansisäinen jako on tärkeä venäjän tyyppisen kielen oppimiseksi: lapsen on opittava jakamaan sananmuodot vaihtelemattomaan osaan ja vaihtelevaan ainekseen sekä korvaamaan tiettyjä sanan osia toisilla pikemminkin kuin vain liittämään taivutusmorfemeja perusmuotoon. Myös suomi on tyypologisesti samankaltainen tässä suhteessa (ajateltakoon sellaisia muotoja kuin *vesi* : *veden* : *vettä*).

Teoksen lyhin on JOSÉ LUIS ITURRIOZ LEZAN kirjoitus huicholin hoivakielestä. Tämän polysynteettisen kielen hoivakielelle on tyypillistä prefiksien karsiutuminen; suffiksit sen sijaan säilyvät. Iturrioz Leza arvioi, että syynä on kielenpuhujan prosessointirajoitus: leksikaalinen aines prosessoidaan ennen kieliopillista, ja siksi kieli-

opillisesti relevantitkin prefiksit ovat alttiimpia karsiutumaan kuin suffiksit.

MARIANNE KILANI-SCHOCH käsittelee ranskan verbintaivutuksen alkuvaiheita. Tutkittavan Sophien puheelle on tyypillistä formulastrategia: hän kiinnittää aluksi huomionsa tavulukuun ja prosodiaan, ei niinkään äänneiden laatuun tai muihin segmentaaliseikkoihin. Hänen kielessään erotuu esimorfeeminen vaihe, jonka lopulla puhunnokset noudattavat rytmikaavaa švaa X + švaa Y. Varhaismorfeemien vaiheessa švaasta kehittyi tiettyjä vokaaleja, jotka ennakoivat kieliopillisten morfeemien käyttöönottoa.

BRIGITTE MÜLLER tarkastelee saksalais-tytön viivästynyttä puheenkehitystä. Kathi alkoi puhua vasta iässä 1;9–2;0. Hän osoitti herkkyyttä prosodiaa kohtaan ja opetteli sekä lauluja että loruja, mutta segmentaalifonologia oli hänelle ongelma. Loruihin äitinsä kanssa osallistuessaan Kathi tuotti äännekaavoja, joissa tavurakenne oli aikuiskielen mukainen mutta äännesubstanssi niin epämääräinen, että Müller joutuu litte-roinnin sijasta usein käyttämään *xx*-merkin-tää tavua osoittamassa. Esimorfologian kannalta Kathin puheen alku on kiinnostava: siinä esiintyy runsaasti interjektioita ja kieliopin ulkoista morfologiaa (mm. reduplikaatiota ja onomatopoeettisia muodosteita); hitaasti mutta johdonmukaisesti varsin-
naisten lekseemien osuus kuitenkin nousee, ja 2;3:n iässä se ylittää 50 prosentin rajan. Esimorfologisessa vaiheessa esiintyi ei-prototyypin morfologian jukstapositionta (esim. *Papimami*) ja yhdyssanalyhtymiä (esim. *Birnepott < Birnenkompott*). Vaikka Kathin kieli kehittyi hitaasti segmentaaliselta kannalta, niin eräässä suhteessa hän oli nopea: hän osasi käyttää jo iässä 1;9 itseensä viitatessaan yksikön 1. persoonaa.

KRISTINA HANSSON käsittelee ruotsin varhaista verbimorfologiaa. Aiempien tut-

kimusten mukaan lapsi oppii ruotsin verbimuodoista ensin tuntomerkitsemän infinitiivinkaltaisen muodon, sitten preesensin ja lopuksi menneen ajan muodot. Hanssonin aineistossa 1;11–2;5-vuotiaiden lasten puheessa esiintyy variaatiota siinä, miten infinitiivinkaltaiset muodot korvaavat muita muotoja. Samojen lasten myöhempiin nauhoitteisiin viitaten Hansson tekee varovaisen loppupäätelmän, että »most of the acquisition of verb morphology in Swedish takes place between 2;0–3;0».

PAVEL WOJCIK ja MAGDALENA SMO CZYNSKA esittävät alustavan raportin liettuan verbimorfologian oppimisesta. Heidän artikkelinsa kuuluu teoksen painavimpiin, ja sillä on myös metodologista kiinnostavuutta. Liettualaislapsi oppii ensin modus- ja tempuserot ja vasta myöhemmin persoonan ja numeruksen. Erityistä huomiota tekijät kiinnittävät persoonadeiksikseen. Laajin ja perusteellisin analyysi koskee taivutustyyppien oppimista; kiintoisaa on, että lapsi ei suosi säännöllisiä tai produktiivisia tyyppejä tai syrji pieniä, vaan verbimuodot jakautuvat eri tyypeihin jokseenkin samoin kuin aikuisilla vastaavissa puhetilanteissa. Suuri ja produktiivinen tyyppi pystyy vetämään puoleensa pienen tyyppin verbejä ja aiheuttamaan näin taivutustyyppin vaihdoksen vain silloin kun siihen on selvä syy, kuten esimerkiksi sananloppuisen äännehahmon morfologinen selkeätunnisteisuus.

DOROTA KIEBZAK-MANDERA, Magdalena Smoczynska ja JEKATERINA PROTASSOVA kirjoittavat venäjän verbimorfologian oppimisen alkuvaiheista. Heidän aineistonsa on yhden tytön (Varja) kielestä, mutta vertailuaineistona on Gvozdevin 1949 julkaisema teos poikansa ensi verbeistä; se on vuosikymmeniä ollut ainoa, joka on käsitellyt venäjän ensikielenä oppimisen varhaisvaiheita. Gvozdevin ja kirjoittajakolmik-
kon aineistotulkinnat ovat sikäli erilaisia, että edellinen katsoi kaikkien ennen ikää

1;10 esiintyneiden verbinmuotojen olleen kivettyneinä kokonaisuuksina opittuja, kolmikko taas etsii jo varhaisista muodoista systemaattisuutta. Näiden kahden lapsen välillä on kyllä sikäli suuri ero, että Varja alkoi puhua selvästi aikaisemmin. Erikoista kuitenkin on, että peräti 1;5:n ikään asti hän käytti yleensä infinitiivejä imperatiivin funktiossa; näin tosin tehdään myös aikuisvenäjässä. Yksikön 2. persoonan imperatiivit sen sijaan kohdistuivat usein lapseen itseensä.

JASNA MAKOVEC-ČERNE ja Wolfgang Dressler tarkastelevat yksityiskohtaisesti sloveenin verbintaivutuksen oppimista. He jakavat sloveenin verbiparadigmat kolmeen makroluokkaan ja 13 mikroluokkaan. Aluksi tarkasteltava lapsi suosii sitä paradigmaa, joka yksinään muodostaa produktiivisimman, lainaverbejäkin imevän makroluokan. Verbintaivutuksen kategorioista lapsi oppii tuntomerkitömät ennen tuntomerkkisiä (mm. ensin yksikön, sitten monikon ja vasta viimeiseksi duaalin). Kirjoittajat kritisoivat englanttiin perustuvaa dikotomiaa säännölliseen ja epäsäännölliseen taivutukseen: sloveenin kaltaisessa morfologisesti rikkaassa kielessä, jossa on useita kilpailevia makroluokkia, pelkkään kahtiajakoon perustuvat mallit eivät päde. Tarkasteltava lapsi eteni ensin produktiivisimmasta makroluokasta muihin ja otti sitten käyttöön yhä uusia verbiluokkia hierarkkisesti järjestäytyneellä tavalla.

AYHAN AKSU-KOÇ analysoi artikkelissaan turkin verbintaivutuksen varhaisvaiheita. Esimorfologisen vaiheen kieliopin ulkoisista morfologisista operaatioista kukoistavat varsinkin onomatopoeettiset muodosteet (usein reduplikaatioon yhdistyneinä), jossain määrin myös lyhentymät ja yksilölliset analogiat. Tarkasteltava lapsi suosii kaksitavuisia sanahahmoja ja tyypistää pitempiä sanamuotoja kaksitavuuksi. Varhaismorfologisessa vaiheessa alkaa

esiintyä kohtalaisesti kolmitavuisia muotoja. Verbintaivutus monipuolistuu, ja morfologisen produktiivisuuden käynnistyminen johtaa erilaisiin analogiatendensseihin; ilmeisesti aiemman vaiheen analysoimattomat sanamuodot hahmottuvat nyt morfeemikombinaatioiksi, joiden osat pääsevät produktiiviseen käyttöön. Lapsi on siis saamassa otteen ensikielensä morfologiasta. Vaikeuksista oppiminen ei kuitenkaan etene; esimerkiksi henkilöviittausten oppimisvaikeuksia osoittaa se, että lapsi käyttää toisinaan itseensä viitatessaan verbin 2. persoonaa. Loppupäätelmänään kirjoittaja esittää, että esimorfologisessa vaiheessa lapsi etsii morfologiaa toiston, analogioiden ja onomatopoeettisten prosessien kautta; varhaismorfologisessa vaiheessa lapsi alkaa käyttää produktiivisia sääntöjä, mutta ehtii ottaa käyttöön vasta johdonmukaisimman ja yksinkertaisimman osan turkin koko järjestelmästä.

NATELA IMEDADZE kirjoittaa georgian taivutusjärjestelmän oppimisesta. Pääaineisto on 1;3–2;0-vuotiaan tytön puheesta. Georgian varhaiselle verbintaivutukselle on tyypillistä, että lapset käyttävät aspektiltaan teelisiä verbejä ensin imperatiivissa, atee-lisiä taas indikatiivissa. Nominien sijoista ensimmäisiä ovat nominatiivi, datiiivi ja ergatiivi; kaksivuotiaaksi ehtiessään lapsi oppii käyttämään kaikkia seitsemää sijaa.

Useimmissa edellisistä artikkeleista on ainakin lyhyesti esitelty kunkin kielen keskeisintä morfosyntaksia. Nämä esittelyt ovat tarpeen jo käsiteltävien lapsenkielen muotojen ja kehittyvien järjestelmien ymmärtämiseksi, mutta ne ovat myös sinänsä lingvistisesti kiintoisia.

Kokoomateoksen kolme viimeistä kirjoitusta käsittelee deminutiiveja.

URSULA STEPHANY kirjoittaa kreikkalaislasten varhaisista deminutiiveista. Hän on verrannut kahden 1;9:n ikäisen lapsen puheessa ja näiden äitien hoivakielessä esiin-

tyviä deminutiiveja. Nykykreikassa deminutiiveja esiintyy runsaasti tuttavallisessa puheessa, ja deminutiivijohdokset ovatkin kreikkalaislasten ensimmäinen johtamiskeino. Taustaksi Stephany esittää Dresslerin ja Merlini Barbaresin ajatuksia: lapsi oppii jo varhain deminutiivien pragmatiikan, mutta vasta verrattain myöhään deminutiiveissa pääsee esiin aikuiskielelle ominainen pienuuden merkityspiirre. Nykykreikassa deminutiiveja voidaan käyttää muun muassa partitiivin tapaan pyydettyessä jotain: esimerkiksi veden tai kahvin deminutiivistaminen saa pyynnön tuntumaan vaatimattomammalta. Lapsen puheessa sen sijaan deminutiivit liittyvät hellittelyyn ja läheisyyteen. Tutkittavista lapsista toisen puheessa noin kolmannes substantiiveista oli deminutiiveja, samoin hänen äitinsä puheessa; toisen puheessa deminutiiveja oli 43 % ja äidin puheessa peräti 52 %. Aikuis-ten välisessä puheessa deminutiiveja esiintyi noin 10 %. Hoivakielessä deminutiiveilla viitataan muun muassa lapseen, ruumiin-osiin (vrt. suomen *suukki*, *simmu*) ja lapsen esineisiin. Deminutiiveilla ilmaistaan tunteita pikemmin kuin pienuutta.

MARCO CECCHERINI, SERENA BONIFACIO ja ELISABETTA ZOCCONI käsittelevät italian deminutiivien oppimista. Italian deminutiivisuffiksisto on runsas, ja tarkasteltavan tytön puheessa deminutiivien muodostus on varhaisimpia morfologisia operaatioita. 15 nauhoituksesta (1;6–2;4:n iästä) ensimmäisessä esiintyy 7 deminutiivia 7 tyypistä ja viimeisessä 48 deminutiivia 40 tyypistä. Aineiston tarkastelun jälkeen kirjoittajat päätyvät pohdinnassaan siihen, että tunteet, kiintymys, epämuodollisuus ja leikkisyys liittyvät deminutiivien varhaiseen pragmatiikkaan, ja semanttinen pienuuden merkitys liittyy deminutiiveihin vasta myöhemmin.

Viimeisenä on STEVEN GILLISIN artikkeli hollannin deminutiiveista. Gillis selostaa

ensin hollannin deminutiivistoa ja tarkastelee sitten yhden lapsen puheesta iässä 1;5–2;5 joka toinen viikko tehtyjä nauhoituksia. Ensimmäiset deminutiivit ilmaantuvat iässä 1;7, mutta kaksivuotiaaksi asti lapsi käyttää deminutiiveja vain sporadisesti. 2;1:n iästä alkaen noin viidennes lapsen tuottamista substantiiviesiintymistä ja neljännes substantiivinmuotojen tyypeistä on deminutiiveja — myös äidin puheessa osuus on kutakuinkin sama. Aivan aluksi lapsi karsi deminutiivisuffiksit jopa toistaessaan aikuisen juuri lausumaa sanaa. 1;7:n iästä alkaen lapsi tuotti deminutiiveja enimmäkseen imitoimalla; tässä vaiheessa spontaaneista deminutiiveista valtaosa oli sanan *kindje* 'lapsenon, lapsukainen' muotoja. Lapsi käytti vain noin kymmenesosasta substantiiveja sekä perus- että deminutiivivarianttia, muista vain jompaakumpaa; pienuuden ilmaisemiseen lapsi ei siis käyttänyt deminutiivistamista (vaan adjektiivia *klein*).

Tämä kansainvälisen tutkimushankkeen ensimmäinen kokoomateos on tärkeä sikäli, että tähän mennessä aiheesta on julkaistu vasta artikkeleita hajanaisesti eri sarjoissa. Nyt on mahdollista saada yhden teoksen avulla verrattain monipuolinen kuva eri maissa harjoitetusta esi- ja varhaismorfologian tutkimuksesta; tutkimushankkeen uusimmat kysymykset (esimerkiksi esi- ja varhaismorfologian rajaamiskriteerit) eivät kuitenkaan ehtineet mukaan tähän hankkeen käynnistymisvaihetta esittelevään kokoomateokseen.

KATARZYNA DZIUBALSKA-KOLACZYKIN toimittama teos »Pre- and protomorphology in language acquisition» on toinen kokoomajulkaisu, joka sisältää pelkästään kansainväliseen lapsen ensikielen esi- ja varhaismorfologian tutkimushankkeeseen liittyviä artikkeleita. Teoksessa on yksitoista artikkelia ja johdanto, jossa WOLFGANG DRESSLER selvittää esi- ja varhaismorfologian tut-

kimusprojektin lähtökohtia. Keskityn tarkastelussani niihin artikkeleihin, joiden katson parhaiten valottavan kansainvälisen projektin lähtökohtia ja teorianmuodostuksen nykytilaa.

Kysymyksiin, joita tutkimusprojektissa nykyisin aktiivisesti pohditaan, kuuluvat esi- ja varhaismorfologisen vaiheen rajausongelmat. Kokoomateoksen ensimmäinen artikkeli on kuuden kirjoittajan (MARIANNE KILANI-SCHOCH, ANNA DE MARCO, ANASTASIA CHRISTOFIDIU, MARIA VASSILAKOU, RALF VOLLMANN ja Wolfgang Dressler) yhteistyötä ja se käsittelee näiden vaiheiden rajaamista aineiston valossa, joka koostuu neljää eri kieltä (ranska, italia, saksa, kreikka) puhuvan viiden lapsen (Sophie, Matteo, Bernd, Lisa ja Christos) nauhoitteista. Tekijät päätyvät olettamaan siirtymävaihetta kohtalaisen puhdastyypisten esi- ja varhaismorfologisten vaiheiden väliin sekä varhaismorfologian ja varsinaisen morfologian väliin. Artikkelissa tarkasteltavat lapset käyttävät kaikki siltä osin samanlaista strategiaa kieltenopettelussaan, että korvaavat omatekoisilla pikkusanoilla (filler) aikuiskielen artikkelit, apuverbit ja muut vaikeasti analysoitavat kieliopilliset funktiosanat tavoitellessaan kuulemansa kaltaista prosodis-fonologista rakennetta. Nämä omatekoiset pikkusanat ovat yleensä vain tavun mittaisia ja koostuvat aluksi usein yhdestä vokaalista; kieliopillisen tietoisuuden kasvaessa ne yleensä eriytyvät äänteellisesti ja morfologisesti.

Esimorfologiseen vaiheeseen tarkasteltavat lapset ehtivät 1;4–1;7:n iässä. Tämä vaihe kesti yleensä 3–4 kuukautta mutta yhden lapsen kohdalla peräti 11 kuukautta eli jatkui ikään 2;6 asti. Puhunnokset olivat enimmäkseen yksisanaisia, ja lapset olivat omaksuneet käyttämänsä sanamuodot sellaisinaan toisten puheesta. Kustakin verbistä lapset käyttivät enintään kahta muotoa kaikkiaan kolmesta tässä vaiheessa mahdol-

lisesta (imperatiivi, infinitiivi ja preesensin yksikön 3. persoonan indikatiivi). Nominat olivat enimmäkseen yksikkömuotoisia, mutta myös muutamia sellaisinaan omaksuttuja, analysoimattomia monikkomuotoja esiintyi. Kieliopin ulkoista morfologiaa edustivat onomatopoeettiset sanat, sanojen tyypistymät sekä sellaiset sekaantumamuodot kuin kreikkalaislapsen *búme*, joka perustuu onomatopoeettiseen muodosteeseen *bum* ja verbin aoristiin *épese* 'se putosi'.

Esi- ja varhaismorfologian välisessä siirtymävaiheessa lasten iät olivat 1;10–1;11, 1;8–1;10, 2;6, 1;7–1;8 ja 1;10–1;11. Tässä siirtymävaiheessa lapsille on yhteistä kieliopin ulkoisten morfologisten operatioiden väheneminen, etenkin onomatopoeettisten sanojen väistyminen. Myös aikuiskielen sanojen tyypistymät vähenevät. Lapset alkavat käyttää artikkeleita, sijapäätteitä ja verbinmuotoja, mutta mitään selvästi kaikille yhteistä kieliopillista kehityslinjaa ei esiinny, siinä määrin näiden lasten ensikielet eroavat toisistaan.

Varhaismorfologisessa vaiheessa lapset alkavat rakentaa morfologista järjestelmää, he kokeilevat tiettyjä sääntöjä tai soveltavat ainakin tiettyjä malleja; ensimmäiset analogiamuodosteet syntyvät. Tarkasteltavat lapset olivat varhaismorfologisessa vaiheessa iältään 1;11–2;2, 1;10–2;1, 2;6–2;11, 1;8–1;9 ja 1;11–2;4. Kaikki viisi olivat kasvamassa artikkelikielten puhujiksi, ja siten heidän varhaismorfologisista umpikujistaan monet liittyivät artikkeleihin. Esimerkiksi Bernd käytti 2;7:n iässä sellaisia saksan murteissakin esiintyviä variantteja kuin *ae* 'eine' ja *hi* 'die'. Hän luopui näistä 2;8:n iässä ja kehitti tilalle oman systeemin: yleensä artikkelina oli lyhyt švaavokaali mutta *u*-alkuisten substantiivien artikkelin asuna oli *u* (esim. *u uts* 'der Zug', *u ua* 'die Uhr'). Mutta 2;10:n iässä Bernd luopui *u*-filleristään ja alkoi suosia *e*-asua, kunnes siirtyi aikuiskielen järjestelmään 3;2:n iäs-

tä alkaen.

Varhaismorfologisessa vaiheessa syntaksin kehitys eteni: lapset tuottivat ensimmäiset yhdyslauseensa ja adjektiiviattribuuttinsa. Nominintaivutuksessa lapset tuottivat ensimmäiset sellaiset monikko- muotonsa, joilla oli myös yksikkömuotoinen vastine; verbintaivutuksessa lapset alkoivat käyttää yhä uusia persoonamuotoja. Taivutusparadigmat eivät kuitenkaan organisoituneet aikuiskielen tapaan, ja taivutuksen produktiivisuudessakin oli rajoituksia.

Varhaismorfologian ja modulaarisen morfologian välisessä siirtymävaiheessa esiintyi erityyppisiä analogiamuotoja, jotka liittyivät taivutuksen produktiivistumiseen. Kirjoittajat eivät nähdäkseen perustele riittävästi etenkin tämän siirtymävaiheen tarpeellisuutta: analogiamuodosteet ja taivutuksen produktiivistuminen sopisivat myös varhaismorfologiaan. Ongelma lienee siinä, että mitä puhdaspiirteisemmäksi varhaismorfologia rajataan, sitä suuremmaksi kasvaa paine olettaa siirtymävaiheita puhtaisten vaiheiden väliin.

Modulaarisen morfologian vaiheessa myös syntaksi monipuolistuu: lapset alkavat käyttää runsaammin sivulauseita. Morfologia kehittyy täysin produktiiviseksi, ja tässä yhteydessä kielen produktiivisimmat taivutusmallit levittäytyvät myös sellaisten lekseemien taivutukseen, jotka kuuluvat vähemmän produktiivisiin tyyppeihin.

Artikkelissa tarkasteltujen lasten väliset erot heijastavat kielten välisiä eroja. Esimerkiksi Sophie oppi persoonapäätteet vasta viimeisenä lapsena ilmeisesti siksi, että ranskassa produktiivisimman verbityypin preesensin persoonamuodot ovat keskenään homofonisia — vain monikon 2. persoonassa on selvä suffiksi, mutta juuri tämän muodon lapset oppivat viimeiseksi. Deminutiivit taas ovat yleisempiä italiassa ja kreikassa kuin muissa tarkasteltavissa kielissä, ja siksi Matteo ja Christos käyttävät niitä runsaas-

ti, etenkin pragmaattisissa tehtävissä (ilmaissessa läheisyyttä jne.). Matteo oppi deminutiivien semanttisen tehtävän (= pienuus) ennen Christosta, koska italian produktiiviset augmentatiivit auttavat oivaltamaan niihin ja deminutiiveihin liittyvän, kokoeroon perustuvan distinktion.

Lopputuloksena tarkastelusta on, että eri vaiheiden välisen rajanvedon kannalta yhteisiä piirteitä on kuitenkin enemmän kuin eroja: esimorfologista vaihetta hallitsevat holofraasit sekä lapsen oman morfologisen toiminnan rajoittuminen kieliopin ulkoisiin muodosteisiin; varhaismorfologisessa vaiheessa morfologinen aktiivisuus käynnistyy ja lapsi käyttää muutamia produktiivisia sääntöjä, ensimmäiset taivutuksen umpikujat syntyvät; modulaarisen morfologian vaiheessa syntaksi monipuolistuu ja taivutus kehittyy produktiiviseksi järjestelmäksi.

Teoksessa on toinenkin yhteisartikkeli, joka käsittelee vaiheiden rajaamisongelmia. Neljän tekijän (Ralf Vollmann, MARIA SELAK, BRIGITTE MÜLLER ja Maria Vassilakou) yhteisartikkelissa tarkastellaan yksilöiden välisen vaihtelun näkökulmasta sitä, millaisia ovat itävaltalaislasten varhaisvaiheet verbintaivutuksen ja nominien monikonmuodostuksen oppimisessa. Tarkasteltavat neljä lasta edustavat erilaisia oppimisstrategioita: Bernd ja Katharina perustavat oppimisensa prosodiaan ja käyttävät fillereitä, Carolan oppimisstrategia on segmentaalinen ja Lisa käyttää sekastrategiaa, johon kuului aluksi lyhyen aikaa jonkin verran fillereitä.

Esimorfologisessa vaiheessa tarkasteltavien lasten näkyvin lingvistinen operatio on deiksis, johon liittyy identifioiva operaattori tyyppiä *da + is*. Toisella sijalla ovat ensin paralingvistiset interjektiot ja sittemmin kieliopin ulkoiset operatiot, etenkin onomatopeettiset. Varsinaista morfologiaa ei vielä ole, lapset ovat vain omak-

suneet tiettyjä muotoja sellaisinaan.

Esi- ja varhaismorphologian välisessä siirtymävaiheessa sellaisinaan omaksuttujen muotojen valikoima monipuolistuu Katharinan ja Lisan puheessa. Bernd sen sijaan valitsee vetäytymis- ja välttelystrategian, eikä hänen kehityksensä etene mo-
neen kuukauteen. Carolan puheessa taas siirtymävaihetta ei ollut: hänen esimorfologinen vaiheensa päättyi vasta 1;11:n iässä ja varhaismorphologinen vaihe alkoi 2;0:n iässä.

Kun aktiivinen, luova morfologinen toiminta käynnistyi varhaismorphologisessa vaiheessa, kaikki tarkasteltavat lapset alkoivat käyttää nomineista monikkomuotoja, osin analogisia, sekä yhä useampia verbinmuotoja. (Erona suomeen on ainakin yks. 2. p. imperatiivin myöhäisyys: ensiesiintymät ovat enimmäkseen vasta 3. ikävuodelta, jopa 2;8:n iästä — vain Lisa alkoi käyttää muotoa jo 1;9:n iässä.) Varhaismorphologian rajaamisessa myös syntaksin kehitys on mukana: verbintaivutuksen ja siten myös syntaksin monipuolistuminen liittyy varhaismorphologisen vaiheen alkuun, kun taas rakenne MODAALI + INF enteilee tämän vaiheen päättymistä.

Varhaismorphologian ja modulaarisen morfologian välisessä siirtymävaiheessa taivutusparadigmat alkavat hahmottua, ja samalla alkaa ilmetä produktiivisten taivutusluokkien vaikutusta vähemmän produktiivisiin; esimerkiksi *n*-monikko leviää (esim. *Hunden, Mäusen, Rädern, Broten, Beinen*). Verbimorphologian monipuolistuminen johtaa analogiakehityksiin, kuten heikon taivutuksen yleistämiseen vahvoihin verbeihin tai sekamuotoihin, joissa vahvojen verbien ablaut ei toteudu mutta pääteaines on vahvan taivutuksen mukainen (esim. *geschneiden* 'geschnitten').

Kokoavasti kirjoittajat toteavat, että vaikka lasten oppimisstrategiat eroavat paljonkin, kaikilla lapsilla on kussakin vai-

heessa samankaltainen kielioppikäsitys eli morfologiaa koskeva tietoisuus.

ULRIKE HASIBA käsittelee paikan ja omistamisen ilmaisemista nojautuen etenkin luonnolliseen morfologiaan ja Annemarie Karpfin teoriaan systeemien itseohjautuvuudesta. Hänen artikkelinsa alussa on muutaman sivun tiivis ja antoisa johdanto tähän teoriataustaan.

STELLA CEYTLIN kirjoittaa siitä, miten venäläislapsi oppii ilmaisemaan possessiivisia suhteita. Hän jakaa possessiivisuuden kuuteen tyyppiin, tarkastelee eri tyyppien omaksumisjärjestystä ja formaalisia ilmaisekkeitä sekä lopuksi lasten »tyypillisiä virheitä» possessiivisuuden ilmaisemisessa.

DORIT RAVID tarkastelee artikkelissaan hepreankielisten kaksosten verbintaivutuksen alkuvaiheita. Ravid pitää esi- ja varhaismorphologian välisen rajan määräytymisessä kriteerinä sitä, miten suuri osuus lasten käyttämien verbien, substantiivien ja adjektiivien muodoista on taipuneita. Kaksosten ollessa 2;1:15:n ikäisiä noin viidennes muodoista oli taipuneita, mutta 2;1:27:n iässä tehdyssä nauhoitteessa taipuneita muotoja oli toisella lapsista 69 % ja toisella 49 %. Näiden kahden nauhoituskerran väliin raja siis osuu. Tätä tukee sekin, että nauhoitteessa 2;1:27:n iässä kumpikin kaksosista tuotti ensi kertaa analogiamuotoja, joista Ravid käyttää nimitystä »typically Hebrew creative mistakes». Lasten kaikkien verbinmuotojen lähempi tarkastelu tukee tätä rajanvetoa: näin rajatun esimorfologisen kauden nauhoitteissa lapset tuottavat vain infinitiivejä ja imperatiiveja, vieläpä yleensä tyypistyneinä; varhaismorphologisella kaudella affiksien käyttö lisääntyy ja muotojen valikoima monipuolistuu. Esimorfologisen kauden verbinmuodot ovat harvoja irrallisia yksiköitä vailla vaihteluita, eräänlaisia esiverbejä, kun taas varhaismorphologisessa vaiheessa verbejä on runsaasti ja ne taipuvat

useissa muodoissa.

Kuuden kirjoittajan (LIVIA TONELLI, GIUSEPPE CAPPELLI, ELISABETTA LANZETTA, SERENA BONIFACIO, Wolfgang Dressler ja ANNA THORNTON) yhteisartikkeli käsittelee italian verbintaivutuksen varhaisvaiheita. Artikkelellä on kaksi päämäärää. Atk-tekniisesti tavoitteena on soveltaa Brian McWhinney MORF-järjestelmää italiaan, lingvistisesti tavoitteena on italian verbintaivutuksen tarkastelu luonnollisen morfologian näkökulmasta. Tavoitteet saavutetaan muuten vaikeuksitta, mutta ainoan yllätyksen tuottaa se, että italian toisen makroluokan ainoan produktiivisen mikroluokan oppiminen tapahtuukin myöhemmin kuin saman makroluokan epäproduktiivisten mikroluokkien oppiminen. Selitys kuitenkin on tarjolla: kyseinen mikroluokka on muita vähemmän luonnollinen, koska sen taivutus rikkoo ikonisuuden ja morfotaktisen läpinäkyvyyden periaatteita. Artikkelin loppupäätelmä onkin, että produktiivisuus kyllä ohjaa italian konjugaatiojärjestelmän oppimista, mutta vielä tärkeämpi tekijä on morfotaktinen läpinäkyvyys.

Jukatanin niemimaalla puhuttavan mayakielen varhaista verbintaivutusta käsittelee kahden kirjoittajan (BARBARA PFEILER ja ENRIQUE M. BRICEÑO) yhteisartikkeli. Tarkoituksena on esitellä esi- ja varhaismorfologista vaihetta sekä niiden välistä siirtymävaihetta, mutta aineistoa on vasta 1;9:n iästä alkaen, jolloin esimorfologinen vaihe oli kirjoittajien mukaan juuri päätymässä. Tarkasteltava lapsi käytti kuitenkin tuolloin jo muun muassa imperatiivia hyvin produktiivisesti ja muodosti analogisiakin imperatiiveja, joten itse asiassa esimorfologinen vaihe oli jo takana. Tätä aineisto-ongelmaa vakavampi puute on asioiden esitystapa: ilmiöitä rekisteröidään ja luetteloidaan vailla pyrkimystä kokonaiskäsityksen hahmottamiseen. Artikkelin pääasialliseksi anniksi jää tarkasteltavan kielivalikoiman mo-

nipuolistaminen.

Anastasia Christofidou ja URSULA STEPHANY kartoittavat artikkelissaan kreikkalaispojan (Christos) sijajärjestelmän kehitystä. Esimorfologisessa vaiheessa Christoksen nominatit olivat vailla päätteitä, mutta 1;11:n iässä hän alkoi käyttää maskuliinien yksikön nominatiivin *s*-päätettä. Christos kehitti ensin suppean taivutusjärjestelmän, jossa oli vain maskuliinin ja feminiinin ero. Sitten hän jakoi maskuliinit kahteen luokkaan. Kirjoittajat tähdentävät sitä, että sijajärjestelmä opitaan vaiheittain, eikä tietyn päätteiden käyttö vielä osoita lapsen täysin oppineen sitä kieliopin kategoriaa, jota päätteellä ilmaistaan: taivutuskategorioiden oppimisessa ei erotu sellaista selvää ajan-kohtaa, jossa lapsen voisi esimerkiksi väittää täysin »omaksuneen» (lainausmerkit kirjoittajien: full »acquisition» of) sijakategorian.

MARIA VOEYKOVA käsittelee venäjän adjektiiviattribuutin taivutusta. Hänen aineistonsa on yhden lapsen puheesta. Artikkelin päätuloksen voi tiivistää niin, että tarkasteltava lapsi näyttää hyvin voimakkaasti projisoivan NP:n pääsanana sananloppuisen skeeman adjektiiviattribuutteihin; olen itse nimittänyt tätä ilmiötä skeemakongruenssiksi (Vir. 1995 s. 153–172). Voeykova jakaa pääsanana ja adjektiiviattribuutin väliset suhteet kolmeen ryhmään sen mukaan, ovatko sananloppuiset äännehahmot aivan yhteneviä (tautologiset parit, esim. *belaj koftaj*), siten yhteneviä että attribuutissa esiintyy pääsanana loppuäänteiden reduplikaatio (reduplikaatiiviset parit, esim. *belaja kofta*) vai täysin keskenään erilaisia (kontrastoivat parit, esim. *belaj kofty*). Näiden puhtaiden tyyppien lisäksi on useita välityyppejä (esim. *svjatym krestom*, *svjatomu krestu*).

Aineiston tarkastelu osoittaa, että lapsi käyttää aluksi tavattoman runsaasti tautologisia pareja ja vieläpä enimmäkseen sellai-

sia, jotka poikkeavat aikuiskielen taivutuksesta (1;8:n iässä tautologisiin pareihin kuului 45 % kaikista adjektiiviattribuuteista, mutta näistä vain vajaa kymmenesosa oli aikuiskielen mukaisia); huippukausi oli 1;8–2;3:n iässä, ja 2;4:n iässä tapahtui huomattava muutos aikuiskielen mukaiseen kongruenssiin. Myös redupliktiivisia pareja lapsi käytti enemmän kuin aikuiskielen perusteella kuuluisi, mutta aikuiskielen mukaisten ja siitä poikkeavien lukumääräinen ero jäi varsin pieneksi ja pysyi iän karttuessa jokseenkin ennallaan. Kontrastiivisia pareja lapsi ei aluksi käyttänyt juuri lainkaan; vielä 1;11:n iässä niitä oli yhden prosentin verran ja enimmilläänkin (2;6:n iässä) vain 16 %, josta 14 % aikuiskielen mukaisia ja 2 % aikuiskielestä poikkeavia. Lopuksi Voeykova viittaa tuleviin tutkimusnäkyelmiin: myöhemmän tutkimuksen tehtäväksi jää selvittää, missä määrin hänen tarkastelemaansa ilmiö on yksilö- ja kielikohmainen.

JEKATERINA PROTASSOVA esittää artikkelissaan näkemyksensä siitä, mikä on jokeluksen rooli lapsen alkaessa tuottaa ensimmäisiä sanojaan. Hänen aineistonsa on peräisin kahden venäläislapsen, Varjan ja Marusjan, puheesta.

Varjan ensimmäisiä sanoja voi kutsua kvasisanoiksi, sillä niillä oli aikuisvenäjän sanojen kaltainen äännerakenne mutta ei aikuisen havaittavaa merkitystä. Ne syntyivät lapsen oppiessa kielen äännerakennetta ja odottivat, että lapsi löytäisi niille merkityksiä aikuiskielen äänteellisesti läheisistä sanoista; löytämisessä apuna oli sen tarkailu, millaisia olivat aikuisten reaktiot tietyn kvasisanan käyttämiseen eri yhteyksissä. Varjalla oli taipumus käyttää tiettyjä kvasisanojaan mahdollisimman monien aikuisvenäjän sanojen vastineina.

Varjan taivutusjärjestelmäkin alkoi kehittyä jokeltelun elementeistä, sellaisista kuin *ba* ja *ka*. Aluksi näillä elementeillä ei

kuitenkaan ollut Protassovan mukaan sisältöä — siis ei ainakaan selvästi havaittavaa suhdetta aikuisvenäjään. Ne olivat kvasi-joh-timen luonteisia.

Marusjalla oli tiettyjä kanonisten sananmuotojen kausia. Foneettisen mukautumisen kaudella esimerkiksi *banka* assimiloitui asuun *bamba*, ja samaan aikaan *banan* 'banaani' kehittyi asuun *mamba*. Reduplikaation kaudella *banaanista* tuli *banban* ja myöhemmällä imperatiivien kukoistuskaudella venäjän imperatiivimuodon kaltainen *bamaj*.

Protassova huomauttaa, että ensimmäiset kieliopin ulkoiset operaatiot ilmaantuvat jo silloin, kun lapsen ääntely vielä oli voittopuolisesti jokellusta ja että oppimistrategioiden erot johtavat eroihin siinä, mitä kieliopin ulkoisia operaatioita kukin lapsi suosii. Sanarakenne taas ei kehity yhtä nopeasti kuin lapsen havainto- ja tuottamiskyky, vaan vanhastaan vakiintuneet muodosteet jäävät elämään alkeellisempänä tasona, kun taas vasta opitut sanat edustavat kehittyneempää kielen järjestymistä.

Artikkelivalikoiman viimeisenä on teoksen toimittajan Katarzyna Dziubalska-Kołaczykin tutkimus kahden puolalaislapsen esi- ja varhaisfonologian suhteesta esi- ja varhaismorfologiaan. Tekijän pääkysymys on kiinnostava: mikä on fonologisen kehityksen osuus ja yleensä äännejärjestelmän asema lapsen morfosyntaksin kehityksen alkuvaiheissa? Tekijä päätyy empiirisen tarkastelun perusteella siihen, että kehitysvaiheet järjestyvät ainakin puolan osalta seuraavasti: esifonologiaa seuraa esimorfologia, ja sitten lapsi etenee varhaisfonologiaan, jonka jälkeen modulaarisen fonologian käynnistyminen antaa sysäyksen varhaismorfologian kehitykselle; lopulta käynnistyy modulaarisen morfologian vaihe.

Ainakin tarkasteltujen kahden puolalaislapsen kielenkehityksen perusteella näyttää siltä, että juuri eteneminen varhais-

fonologiasta modulaariseen fonologiaan käynnistää varhaismorfologisen vaiheen. Esimerkiksi Zosia tuotti fonotaktisista syistä aluksi nomineista runsaasti *Ci*-loppuisia muotoja, jotka näyttivät monikkomuodoilta mutta olivat yksiköllisiä. Varhaismorfologisen vaiheen käynnistymiseen liittyi se, että Zosian fonotaksi ei enää asettanut yhtä suuria rajoituksia sananmuotojen äänneasuille ja Zosia saattoi luopua näistä näenäismonikoista oppiessaan yksikön ja monikon morfosemanttisen eron. Yleisempänä esimerkkinä fonologisesta kehityksestä, joka on morfologisen kehityksen edellytyksenä, tekijä mainitsee muun muassa loppukonsonanttien tuottamisen. Tämä pätee suomeenkin: kun lapsi etenee esimorfologisesta *jala*-asusta sellaisiin muotoihin kuin *jalan* ja *jalat*, hän saa fonologisen kehityksen ansiosta paremmat edellytykset raken-

taa morfologista järjestelmää. Osa tekijän mainitsemista fonologisista keinoista taas kuuluu spesifimmin puolaan, ei esimerkiksi suomeen. Tällaisia ovat nasaalivokaalien ja palataalikonsonanttien tuottaminen taivutuskeinona.

Dziubalska-Kolaczykin artikkeli sisältää aineistotaulukoita, jotka valottavat tarkasteltujen kielenilmiöiden yksityiskohtia. Artikkelin on siten paitsi teoreettisesti innovatiivinen myös empiiriseltä perustaltaan vahva ja sinetöi tyylikkäästi artikkelikokoelman toimittajan koko työsuorituksen. ■

KLAUS LAALO

Maistraatinkatu 5 A 19, 00240 Helsinki

Sähköposti: *skklla@uta.fi*

tai *laalo@helsinki.fi*

KÄYKÖ SUOMEN KUIN IIRIN?

Risto Kaipainen, Irma Lonka & Juha Rikama *Siitäpä nyt tie menevi. Äidinkielen opettajain liiton viisi vuosikymmentä 1948–1998. Äidinkielen opettajain liitto, Helsinki 1998. 360 s. ISBN 951-9062-40-8.*

Tätä kirjoittaessani joukko opettajia on pakkolomalla. Koululaitosta horjuttaa myös koulujen profiloituminen, huolestuneiden arvioiden mukaan lahjakkaiden ja motivoituneiden A-kouluihin ja rupusakin B-kouluihin. Peruskoulua kannatellut koulutuksellisen tasa-arvon ihanne näyttää jäävän tasapäästämisuhkan jalkoihin. Suomen koululaitos painii siis murroksessa, kun Äidinkielen opettajain liiton (ÄOL:n) historiikki viisikymmenvuotiselta taipaleelta ilmestyy. *Siitäpä nyt tie menevi.*

Teos koostuu viidestä osasta, joiden alaluvuista tekijät Kaipainen, Lonka ja Rikama vastaavat vuoroin. Ensimmäinen osa luettelee ÄOL:n luottamus- ja toimihenkilö-

löt sekä kunniajäsenet kautta aikojen. Toinen ja kolmas osa ovat teoksen ydin. Toisessa osassa käsitellään järjestöhistoriaa vuosikymmenittäin, kolmannessa opetuksen osa-alueiden pedagogista kehittämistä ja ÄOL:n roolia siinä, neljännessä vielä liiton osuutta opettajien koulutuksen kehittämisessä. Lisäksi Jouko Niemelä on kirjoittanut kolmanteen osaan lyhyen katsauksen ÄOL:sta ja ammatillisten oppilaitosten äidinkielenopetuksesta. Viimeinen osa koostuu ulkopuolisilta kirjoittajilta pyydetyistä tulevaisuuden visioista.

Tekijät korostavat esipuheessaan kirjoittaneensa nimenomaan ÄOL:n historiikkaa. Silloinkin kun esitellään ÄOL:n kehäkettu-